

Byarna

FRENNINGE

Frenninge är till yta och folkmängd den största av byarna inom socknen och har så varit sen urminnes tider. Ändelsen -inge i byns namn tyder på att Frenninge också är äldst av byarna. Det var ganska naturligt att kyrkan byggdes där.

Långt innan den nuvarande byn uppstod har människor bott i Frenninge. Lösa fynd från stenåldern har hittats lite varstans, men inte minst på backarna norr om byn. Där har säkerligen funnits en mera permanent stenåldersboplats. Så sent som häromåret hittades en välbevarad slipsten på Frenningebergs marker.

Den nuvarande byn är mer än tusen år gammal. Byn utvecklade sig enbart öster om ån. Antalet gårdar ökade efterhand sakta, men krig och pest höll tillbaka utvecklingen.

I slutet av 1600-talet var många av gårdarna i dåligt skick och Kronan gav i flera fall skattelättnader för att brukaren skulle kunna förbättra byggnaderna och jorden. Ett par av gårdarna hade tidigare ägts av danska adelsmän, men tillföll svenska Kronan i utbyte mot Bornholm. Ett par av gårdarna var anslagna åt infanteriet. Några ägdes av utsocknes frälsemän. I början av 1600-talet hade till exempel Övedskloster flera gårdar i Frenninge, men flertalet bönder ägde själva sina gårdar. År 1712 fick Kronan 615 Daler i skatt från Frenninge socken. Det var den tredje största skattegivaren av alla Färs härads socknar, vilket tyder på många fria bönder. De fria bönderna har i alla tider satt sin prägel på frenningebygden.

Djurhållningen var mycket låg under de svåra krigstiderna på 1600-talet. Oftast bara ett par dragare, hästar eller stutar, samt ett par kor.

En sockenskomakare, som hette Hågen Ohlsen, finns omnämnd vid denna tid.

Skatter och pålagor är inget nytt fenomen. Som exempel kan nämnas, att bönderna i Frenninge blev ålagda att bistå med hästar för provianttransport till Göteborg i samband med Karl den tolfte fälttåg mot Norge. Vidare blev de ålagda att leverera ved till ett tillfälligt polskt hov i Kristianstad.

Alunbrukets vägförbindelse med Malmö gick genom Frenninge och Christina Piper krävde att bönderna skötte vägunderhållet ordentligt.

Åsumsbron var en av de broar som Frenninge sockens bönder var skyldiga att hjälpa till att underhålla.

På 1700-talet fanns fortfarande gott om varg i trakten. 1727 blev bönderna i Frenninge åtalade för att ha försummat att delta i vargjakt.

I slutet av 1700-talet pågick många processer om olaga brännvinstillverkning. En gång blev samtliga bönder i Frenninge åtalade för brännvinsbränning. I byn fanns en skattlagd krog, som ägdes av kronolänsman Dyrendahl. Därutöver fanns en del lönnkrogar i trakten.

1765 fanns i Frenninge 2 $\frac{5}{12}$ kronoindelt helt hemman, 3 $\frac{7}{24}$ skattehemman och Vollsjögården ägde $\frac{1}{2}$ hemman. Därtill kom prästgården, som utgjorde $\frac{3}{4}$ hemman och klockaregården, som utgjorde $\frac{1}{8}$ hemman. Vidare fanns 23 gatehus, 3 enstaka torp och en mjölkvarn. De så kallade tullkvarnarna måste betala en mindre skatt och ägare av sådana kvarnar brukade energiskt protestera mot att tillstånd gavs för nya kvarnar, som kunde ge konkurrens. Redan 1794 hade emellertid ytterligare en tullkvarn byggts och dessutom fanns två husbehovskvarnar i Frenninge by.

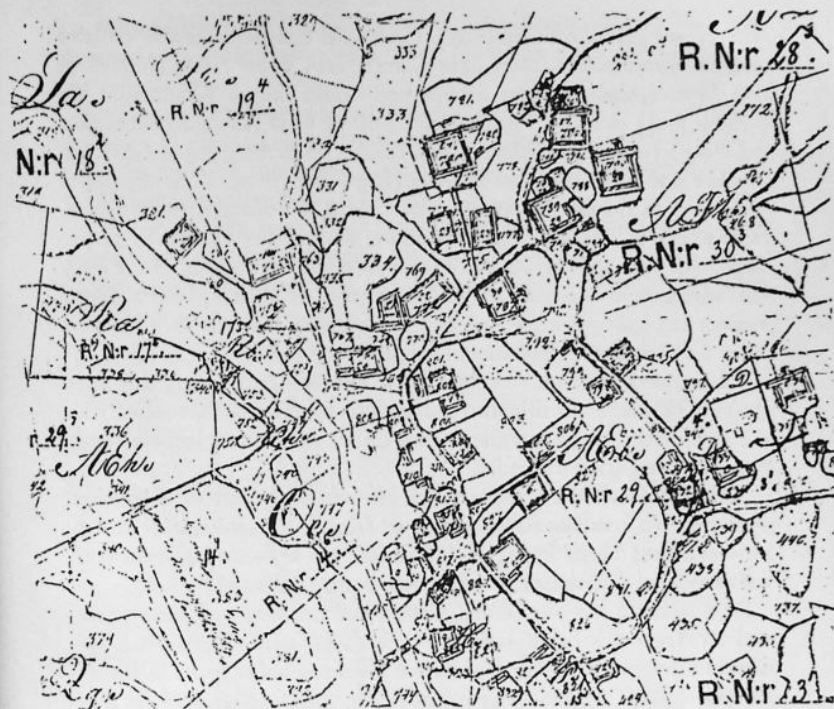
1790 tillkom den Gripenschytzska donationen. Det var de utsocknes frälsefröknarna Magdalena och Christina Gripenschytz, som i donationsbrev av den 7 juli skänkte delar av fastigheten Frenninge 14 till socknen. Avkastningen från fastigheten skulle tillfalla "Frenninge sockens mest behövande". Vid laga skifte 1833 fick donationsjorden beteckningen Frenninge 14:9 och placerades inom nuvarande Sture Nilssons ägor.

1819 inlämnades till Landshövdingeämbetet en detaljerad redogörelse för antalet träd av olika slag i Frenninge socken. Träd planterades i viss utsträckning, främst lind, eftersom bastet av detta trädslag användes till rep. Fur förekom i liten utsträckning, gran fanns inte alls.

Vid tiden för den stora skiftesreformen bestod Frenninge av en samlad by belägen ungefär där den nuvarande bykärnan ligger. Därutöver fanns endast ett fåtal torp, troligen soldattorp, i byns gränstrakter till Molleröd, Heinge och Pregestad. Dessa torp ute i periferin hade oftast namn efter naturförhållandena på platsen. Exempel på torpnamn i Frenninge skog var Kullabackahus, Hästhagehus och Stenbäckshus. Västerut mot Alestad fanns ingen bebyggelse alls.

Norr om den nuvarande Frenningeskogsvägen rann Hejebäcken och söder om vägen rann Långhultabäcken. Båda var då som nu biflöden till Lerjebäck, som kommer från Vallarum.

Den odlade marken i vångarna utgjorde en mycket liten del av byns totala areal. Vångarna var indelade i en mängd små lotter, som ökat i antal genom hemmansklyvningar. Detta innebar att varje bonde hade många små åkerbitar på många olika ställen. Även ången var uppdelad i lotter,

KARTA ÖVER FRENNINGE - 1832

men utmarken i Frenningeskog var samfäll. För att kunna orientera sig i markerna hade man namn på alla ängar, backar, skogsdungar med mera inom byns gränser. Dessa marknamn hade ofta sitt ursprung hundratals år tillbaka i tiden. Som exempel på intressanta marknamn i Frenninge kan nämnas Gullager, Lusakull, Trollakull, Hanahäje, Ohlevadsbacke, Wielotten, Pisläng, Kampavik, Bräkenbo, Bösabrobacke, Flaskåkrar, Skräppeåker, Gråbensbackar, Friarebordsäng, Ornaviksåker, Ellebjer, Solakull, Abullaåker, Knorteäng, Drakavadsäng, Möllebjer, Björshög, Jungfrubrinken, Grällebjer och Skallebacke.

I samband med skiftet rätades gränsen till Hårderup. Samfälligheter avsattes. Det var grustäkter, lertäkter, skole- och fattighustomt, vattningsställen, vägen från Vollsjö gräns till Vallarums gräns, vägen från byn till

Hårderups gräns, till Alesta gräns samt till alla de utskiftade gårdarna och till torvplatserna. Inom byns gränser fanns Vestre mosse, Norre mosse och Store mosse. Mossarna delades upp i olika skiften. Kvarnstillen förbehölls nr 14 och 21 i Vintertissleback, nr 22 i Lerjebäcksfallet, med flera på olika kvarnstillen. Vallarum fick behålla sin kyrkstig genom Frenninges marker men fick själva bekosta övergångar över stängsel och stengården.

Medan en del bönder av olika skäl sökte fördröja skiftesreformen, så ville andra ta sina nya ägor i besittning snarast. För flertalet bybor var nog ändå uppbrottet fyllt av oro och motvilja. Den gamla byn skänkte sina invånare en känsla av trygghet. Det mesta av arbetet på åkern, ängen, mossen och i skogen utfördes i gemenskap och så hade det varit i mer än tusen år. Grannar hjälpte varann och höll ihop.

På de stora ängarna runt byn och i den ödsliga Frenningeskog hade spöken och gastar sitt tillhåll. I mörker och dimma gick man ibland vilse där och många tyckte, att det var rysligt att flytta ut ur byn och bygga nya hus långt ifrån varandra.

Skiftet genomfördes emellertid och effekten blev snart ett ekonomiskt uppsving. Nu kunde nyodling ske på ett friare sätt. Gärdesgårdar av sten hade bönderna börjat bygga på 1700-talet, men årtiondena närmast efter skiftet tillkom flertalet av de imponerande stengårderna vi ser i dag.

De nya husen byggdes liksom före skiftet mestadels med ekekorsvirke med lerväggar och halmtak. Hus av sten, tegel eller vågräta plank var sällsynta. Byggnadssättet ändrades dock efterhand under senare hälften av 1800-talet. Lågt liggande marker utdikades, särskilt efter 1879 års dikningslag, så att i Frenninge finns nu nästan inga sankmarker kvar.

Åkerjordens användning förändrades efterhand. Mer höstsäd såddes, liksom potatis och rotfrukter, medan vårsäd och trädä minskade.

Vad djurhållningen beträffar så försvann utgångshästen nästan helt från Frenninge efter skiftet och antalet svin minskade också något. Antalet nötkreatur förändrades till en början inte nämnvärt.

Mot slutet av 1800-talet ökade både nötkreatur och svin avsevärt. Under tiden 1870—1910 mer än fördubblades antalet nötkreatur och antalet svin fördubblades flera gånger om. Fårskötseln gick däremot tillbaka.

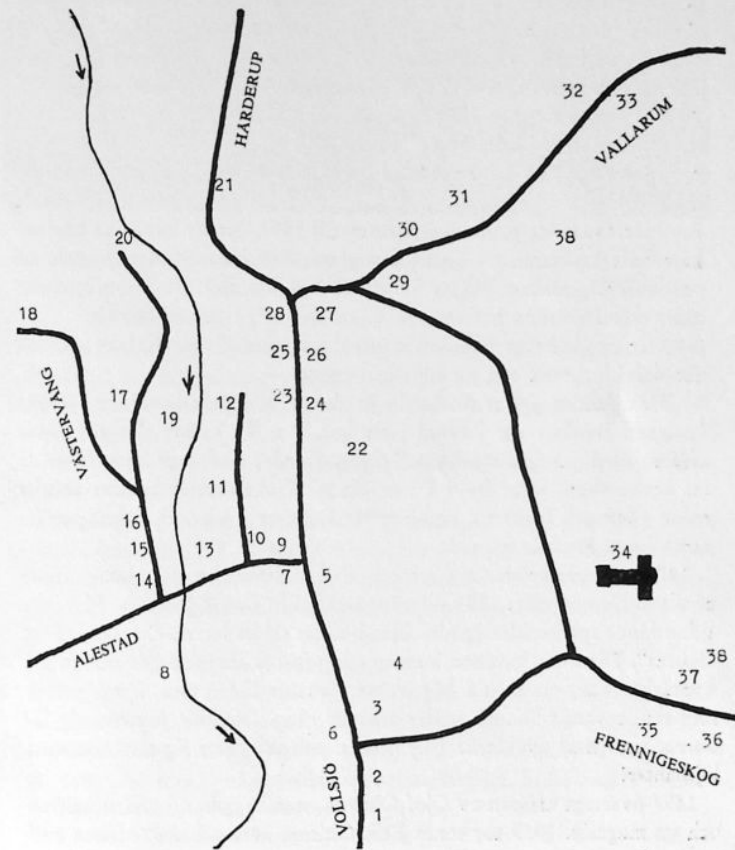
Vägarnas standard har förbättrats främst under 1900-talet. Före den statliga väghållningen var varje gård skyldig, att underhålla ett stycke på byvägen. Varje år åkte landsfiskalen runt på vägsyn och då gällde det att ha ordentligt lagat med skärv om det skulle bli godkänt. Före plogbilarnas tid hade ortens folk skyldighet att hålla vägarna farbara under vintern. De olika ploglagen hade ansvaret för viss vägsträcka. En av ploglaget vald plogfogde var kontakttman med vägförvaltningen, bestämde

tid när snöskottning skulle ske, budade ut respektive mannar, höll reda på timmar och arbetsstyrka i en journal, för timpenings utbetalande enligt gällande taxa.

Samfälliga genomfartsvägar var försedda med vägbom med betalnings-skyldighet (5 eller 10 öre) vid användandet av vägen. Exempelvis Dragarörsvägen mellan Frenningeskog och Vallarum och vägen Frenningeskog till Molleröd var försedda med vägbom.

Frenninge kyrkby förvandlades under 1800-talet från bondby till handelsplats med många hantverkare och näringsidkare.

Med hjälp av en enkel karta med sifferhänvisningar över Frenningeby,

samt därefter vägbeskrivning till övriga delar av Frenninge, kan man få en bild av byns utveckling fram till våra dagar. Den följande beskrivningen av Frenninge och därefter de övriga byarna, gör inte anspråk på att vara fullständig. Det finns säkert någon plats eller någon person, som någon läsare har anledning att sakna.

Frenningeby med det gamla vägnätet.

1. Här hade Arnold Malmros sin måleriverkstad.
2. Spettkaksbageri byggt 1986. Rörelsen började i en annan fastighet i Frenninge och har sedan varit i Vollsjö i många år. Spettkaksbageriet drivs nu av tredje generationen. Innehavaren heter Gunnel Dahlkvist.
3. "Kooperativan" byggdes 1931 av konsumentföreningen i Frenninge. När affären lades ner 1955 flyttade Englunds elfirma in. Nu finns Frenninge Sparbank sedan 1964 i lokalerna.
4. Huset byggdes 1950 av Anders Dehlin, som drev taxirörelse till slutet av 1970-talet.
5. Här fanns ett privatmejeri fram till 1894. Senare har olika hantverkare haft verksamhet i denna fastighet. 1970 blev husen ombyggda till pensionärlägenheter. Några år senare byggdes fler pensionärlägenheter söder om. Dessutom har tre nya villor byggts på samma område.
6. Här bodde kring sekelskiftet urmakare Johan Grönvall. Han anlätades när dalaklockorna tog sig olovlig semester.
7. Handlanden Julius Rothstein är den äldst kände handlaren i denna fastighet. Butiken var inrymd i ett hus, som låg bakom den nuvarande affären med gaveln mot Alestadvägen. I andra änden av huset fanns då ett krukmakeri, som drevs i stor skala. Krukmakeriverkstaden anlades redan 1849 och fanns till omkring 1905. En av kruk- och kakelugnsmästarna hette Fredrik Sjöstedt.

1875 startade bröderna Carl och Elof Nilsson den nuvarande affärsrörelsen. Den överläts 1882 till västgötaknallen David Jonasson. På västra sidan fanns spannmålsmagasin. Bland annat såldes havre. Den skulle först "kastas". Direktör Jonasson kom en gång ut och inspekterade arbetet. Då upptäckte han, att mitt i högen var förvarat lådor med öl och porter, som skulle vara tillhanda under arbetets gång. Direktör Jonasson såg lådorna, riste med nycklarna i byxfickan och uttryckte sig så: Löjtnanter, löjtnanter!

1897 övertogs affären av Olof Ohlsson, som byggde till affärslokalerna och ett magasin. 1939 tog sonen Erik Ohlsson över och drev affären med

Olof Ohlssons affär i början av seklet.

flera anställda fram till sin död 1971. Under hans tid genomgick både affärslokal och bostad en grundlig renovering.

Olika arrendatorer har sedan drivit affären och den är idag en väl-sorterad lanthandel.

Åren 1876—1879 fanns poststation i Frenninge. Kanske i denna fastighet.

Åren 1929—1960 fanns postombud i Frenninge. Alfred Komstedt skötte tjänsten fram till 1948 då Erik Ohlsson tog över. Posten disponerade ett bord i affären. På stämpeln stod Vollsjö Postombud 1. Starrarp var Postombud 2, medan Vallarum hade eget postkontor med Vallarum på stämpeln.

8. Här var dansbana vid sekelskiftet.

9. Tornbergs krog i slutet av 1800-talet. Här har även varit bageri och kaffeservering. Dessutom fanns på samma tomt en snickeriverkstad, som upphörde på 1970-talet. Det var möjligen här Nils Andersson drev sin snickerirörelse med 2—3 anställda kring sekelskiftet. Sedermera innehades rörelsen av Olof Larsson, som överlät till Otto Nilsson.

10. Anna Mårtenssons bageri låg här cirka 1910—15.

Dansbana i Frenninge vid sekelskiftet.

Parti af Frenninge

Vägen från Ahlestad i början av seklet

Reinhold Lindman har också bott här. Han var målare och tusenkonstnär, beläst och musikalisk. I den tidens poesiböcker brukade han författa tankeväckande lustigheter, som till exempel: "Det är både det första och det sista jag vill säga Dig. Stjäl inte spegefläsk, för Du får så smorda lommor". — Huset är nu borta.

11. Det är förmodligen här träskomakare J. M. Karnot bodde i slutet av 1800-talet. Huset är nu borta, liksom vägen dit in.

12. Skomakare Anders Lantz bodde troligen här kring sekelskiftet. Även detta hus är nu borta.

13. I denna fastighet fanns Frenbergs skrädderi. Antagligen var det också här målaren Anders Kryger en gång bodde. Det påstås, att hans fru målade och själv signerade han tavlorna.

14. Barnmorskehuset. Här har förmodligen också varit ett skrädderi längre tillbaka med tre gesäller och en läropojke. Mästaren kallade sig Sveriges ståtligaste skraddare.

15. Här hade mösseskraddare Anders Winblad sin verksamhet i slutet av 1800-talet.

16. Smiths hus. Sonen i familjen tillverkade den första cykeln, som setts i trakten.

17. På grustakten bodde sadelmakare Per Pettersson. Brodern Gustav på Frenninge 18 var guldsmed. I samma hus som sadelmakaren bodde i norra delen Hanna strykerska.

18. Uppe på backen bodde snickare Möller, som körde sin jord med två rödbrokiga kor vid sekelskiftet. Endast en byggnad finns kvar av denna fastighet.

19. Frenninge friluftsbad invigdes den 25 augusti 1946. Lärare Nils Persson i Fränninge-Vollsjö Gymnastikförening var eldsjälens bakom tillkomsten av badet. Ännu idag är friluftsbadet Frenninges kanske främsta stolthet. Så här lät prologen vid invigningen:

Med vajande flaggor i topp
vi hälsa vårt Fränningebad, när det tager
emot invigning, som vårt framtidshopp
i denna vår älskade bygd, så leende, fager.

Vi hoppas och önska att fostra här
ungdom av vilja och styrka,
som starka och glada ha bygden kär
med åsar, skogar, slätter och kyrka.

Kan man en skönare syn väl se
än brunbrynta, smidiga, unga,
som simma, träna och aldrig ge
tappt inför uppgifter tunga.

Med tack till alla att fullbordat är
verket, vi nu ska inviga.
Må ungdomen växa och stärkas här,
och glädjen mot höjderna stiga.

D. N.

20. Norra möllan. Troligen anlagd i slutet av 1700-talet. Här har varit både vattenkvarn och väderkvarn. Väderkvarnen var av typ holländare. Båda kvarnarna var i drift till 1925.

Norra möllan i Frenningeby. Väderkvarn med två stenar, sikt och kross.
Omkring 1905. Ägaren hette Johan Berggren.

21. Klemmenskällan. Namnets uttal och stavning råder det lite delade meningar om. Det var en offerkälla i vilken folket i bygden brukade offra pengar, samt varjehanda andra saker för att återvinna hälsan. Klemmenskällan lär vara den enda kända offerkällan i Färs härad. På senare år har

där satts cementrör i källan. Frenninge by äger marken runt källan, liksom ett vattningsställe vid ån i närheten.

Numera finns en spång över ån, men någon riktig bro har här aldrig funnits. Istället syns ännu resterna av det så kallade "Körevead". Åns botten var nämligen tidigare stensatt, så att det gick att färdas med häst och vagn över ån.

22. Nils Månssons skola.

23. Eks smedja. Verksamheten var igång till mitten av 1950-talet.

24. Axel Rosberg köpte 1935 denna fastighet, som kallades Toftehög. Här inreddes bageri och drevs café och conditori till början av 1970-talet.

25. Här öppnade Jöns Ohlsson affär omkring 1910. Senare ägare har varit Viktor Ohlsson, Axel H. Ahl och Sten Paulsson, som lade ner rörelsen 1967. Dock pågick bensinförsäljning till 1976.

Till vänster gamla skolhuset. Till höger den av Jöns Ohlsson öppnade affären
Lägg märke till bensinpumpen.

26. I huset mittemot affären bodde för längesedan en man som hette Nils Westlund. Han förvarade Frenninges byhorn, som nu är fösvunnet. Westlund hade förtroendet att blåsa i hornet, då det skulle skottas snö av vägen från Vallarums gräns till Vollsjö gräns vid Vävarehuset. I hor-

net skulle också blåsas om det utbröt eldsvåda i nejden. Det användes också vid årets byastämman, då byns angelägenheter ordnades. Westlund var också anlitad som tandläkare. Någon gång fick en frisk tand åka ut istället för den angripna.

27. Detta hus byggdes ursprungligen till skola, men inrymde även sockenstuga. 1863 bildades Frenninge kommun och då togs sockenstugan i anspråk till kommunalrum.

Kommunalnämnden i Frenninge 1916. Sittande fr. v. Jöns Nilsson, Hårderup, Alfred Andersson, Starrarp, Ordf. Bengt Andersson, Frenninge, Olof Nilsson, Vallarum, P. O. Malmros, Frenninge östra.
Stående: Olof Jönsson, Bjälkhult, Gustav Nilsson, Vallarum.

Frenninge folkbibliotek tillkom 1922 av misstag påstås det. Prästen råkade skriva in samma beslut i kyrkostämmoprotokollet för Frenninge som för Vollsjö. Lärare Erlandsson utnyttjade situationen och ordnade raskt ett bibliotek, som fanns inrymt i denna fastighet fram till 1959, då det flyttades till Vollsjö.

Frenninge sparbank har också haft sitt kontor här. Numera ägs fastigheten av Sjöbo kommun, som hyr ut de nuvarande fem bostadslägenheterna.

28. Tellahuset ligger just där den gamla vägen tog av mot Hårderup. Dragon Karl Tell körde bland annat omkring och sålde sill. När han tog adjö av kunden brukade han uttrycka sig så: "På torsdag kommer jag igen med sill, om jag lever, annars kommer jag med torsk".

Senare hade vagnmakare Olsson sin verkstad här.

29. "Tuas plött". Här brukade ungdomen förr samlas till midsommardans.

30. I detta hus bodde på 1800-talet en barnmorska. På västra gaveln fanns då en liten privatskola.

31. Här bodde handelsman Broms och senare Gräns. Här har även slaktare Olof Nilsson haft sin rörelse. Hans fru var ofta anlitad då någon kommit till olycka eller var sjuk.

På samma fastighet fanns senare rökeri och fryshus.

32. Här bedrev Jonas och sedan Sigfrid Dahlkvist smidesverkstad.

33. I denna fastighet har en korpral Frans bott. Här har även bott en hattmakare.

34. Frenninge kyrka.

35. Klockaregården. Ursprungligen en trelängad bondgård, som numera är helt utplånad. Här finns istället parkeringsplats. Den nyare kantorsbostaden är byggd 1913. Den tillbyggdes och ändrades till församlingshem 1978.

36. Nya prästgården är byggd 1922. Arkitekt var Carl Andrén, Staffans-
torp och byggmästare var A. Håkansson, Västerstad. Byggekostnaden var 49.450 kronor. En stor vacker trädgård anlades. Lite väl stor och arbetskrävande tyckte tydligen kyrkoherde Dahlberg, för när trädgårdsarbete kom på tal brukade han säga, att "trädgården har vi fått för våra synder!"

37. I fastigheten mitt emot prästgården bodde Johan Nilsson, som var fjärdingsman i Frenninge på 1930-talet.

38. Gamla soldattorp.

I Frenningeby bodde också på ett par olika ställen träsnidaren Moliin.

Sven Olsson, Thuleslund nämner i sin skrift om Frenninge en doktor Wirgin. I samband med honom berättar Sven Olsson följande historia:

— På tal om doktor Wirgin, som bodde i Frenningeby, så var det en skjutsbonde, som skrev en räkning för skjutsar till Vollsjö station så lydande:

RÄKNING år 1896.

Ner med doktorn	1 kr
Upp med doktorn	1 kr
Upp o ner med doktorinnan	2 kr
Summa	4 kr

En annan historia från Frenningeby handlar om hembränning. Nils Kryger bodde i början av seklet i ett hus, som revs för bara några år sedan. Det låg i det nordvästra hörnet av vången öster om skolan.

Kryger hade en brännvinsapparat inmurad i skorstenen. Brännvinet såldes via mellanhänder bland annat på Kiviks marknad. Lagens väktare hade gjort flera försök att hitta brännvinsapparaten hos den misstänkta Kryger, men förgäves.

Så en dag kom kriminalpolisen på nytt besök. Fruen var ensam hemma, då Kryger själv var hos en granne och högg bränne. Kriminalarna uppmanade frun att visa var apparaten fanns.

— Visst kan jag visa apparaten, sa frun och drog upp kjolarna ett rejält stycke.

— När annan apparat än denna finns inte i huset, bedyrade hon.

Förevisningen föranledde kriminalarna att raskt lämna huset, men tydligen fick de en idé. De sökte upp Kryger och påstod att nu var det lika bra att erkänna, för frun hade visat apparaten.

Kryger gick i fällan och trodde på att frun hade förrått honom.

Det blev rättegång och fängelse.

Några år efter avtjänat straff ämnade Kryger ta körkort för motorcykel. Han körde därför till landsfiskal Sjöström i Rönås, för att få utskrivet nån sorts lämplighetsintyg.

När Sjöström hörde hans ärende så sa han:

— Du skulle egentligen inte ha något körkort, när du var så dum, så du blev lurad av kriminalarna!

MOT VOLLSJÖ

Om man kör mot Vollsjö från Frenningeby, så passerar man snart över Lerjebäck. Den kommer från Vallarum och har biflöden från Frenningeskog. Ett par hundra meter motströms fanns tidigare den så kallade Södra möllan. Det var en vattenkvarn med anor från 1600-talet och kanske tidigare. Den var i bruk en bit in på 1900-talet. Byggnaderna är numera fritidshus.

Efter bron syns skjutbanan. Den iordningställdes av Vollsjö skytteförening, som bildades 1901. Skyttepaviljongen byggdes 1926 och har senare tillbyggt. Från skyttepaviljongen kan man se en mindre ravin i den branta åbrinken väster om ån. Där finns Vintertisslekällan. Genom att dricka källvattnet så trodde man i äldre tid, att man skulle få sin potens och ungdomliga glädje tillbaka. Det sägs, att källan var livligt besökt även av folk från andra socknar.

Mitt emot skjutbanan finns nu Frenninge trädgård. Detta trädgårdsmäs-

Möllare Ola Nilsson och hustru Anna. Södra möllan 1918.

teri startades 1928 av kyrkovaktmästaren Emil Andersson. De nuvarande ägarna har byggt ut och moderniserat, så att det idag är en i dubbel bemärkelse blomstrande rörelse.

Genast efter Frenninge trädgård bodde, fram till 1950-talet, toffelmakare Olof Persson.

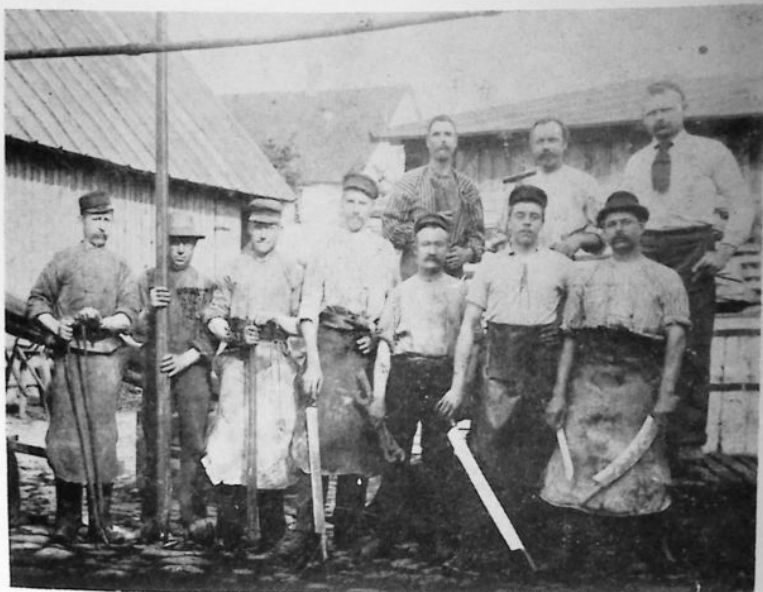
I fastigheten vid början av vägen till Frenningegården har inrymts en cykelverkstad. Ägaren hette Gotthold Killander.

Väster om vägen reser sig en ansenlig backe, som kallas Hästhölabacken. Den har fått sitt namn av en vattensamling vid ån, som kallas Hästhölen,

vilken kan sägas vara något av en föregångare till Frenninge friluftsbad. Här badades flitigt ända in på 1940-talet.

I nästa fastighet till vänster hade under många år Färs och Frosta härads Brandförsäkringsförening sitt kontor, som förestods av direktör Davin Frenning. Kontoret flyttades 1959 till Vollsjö. Numera finns Lennart Kristersons entreprenörfirma i denna fastighet.

Precis innan cementgjuteriet fanns på 1800-talet och fram till 1917 ett garveri, som sysselsatte ett 20-tal arbetare, varav några gesäller. Verksamheten drevs av garvaremästare Per August Stenström och senare hans son Gustav Birger. Här tillverkades enligt reklamen Sveriges bästa läder under firmanamnet, P. A. Stenströms läder. Garverilukten var emellertid sådan, att hästar, som skulle passera på vägen utanför, stegrade sig och ville vända om. Ibland behövde kusken gå vid sidan om ekipaget för att kunna passera garveriet.

Arbetare vid Stenströms garveri.

En liten historia förmåler, att landsfiskalen en gång hade ärende till en av arbetarna vid garveriet. När denne återkom till sitt arbete, frågade kamraterna honom vad landsfiskalen ville.

— Jo, blev svaret, han hade en syster och tyckte, att vi gärna kunde bli svågrar!

Bröderna Persson startade 1946 Frenninge cementgjuteri, som fortfarande är i verksamhet.

I nästa fastighet, som också ligger till vänster, finns Fridberg Jönssons auktions- och boutredningsfirma, som drivit verksamhet flera generationer tillbaka. Bengt Jönsson var under sin tid även nämndeman och landstingsman.

En bit längre fram börjar bebyggelsen tätna. Vollsjö stationssamhälle började på 1930-talet växa en bra bit in i Frenninge.

Gården närmast Vollsjö gräns heter Nyvång, på vars mark den nuvarande dansrestaurangen ligger. Den första dansbanan i Nyvång anlades 1906 av skytteföreningen. Bröderna Leander drev de båda dansställen Frenningelund och Kristinedal. Dansen alternerade mellan de båda ställena, men 1922 köpte bröderna tivolit i Nyvång och flyttade verksamheten dit. Nyvång byggdes då upp med övertäckt dansbana, unik såtillvida att taket var självbärande utan några stödpelare. Byggmästare var Lars August Ribbe i Vollsjö. Här har under årens lopp varit många festligheter, bland annat brandkårs- och skyttefester med stora arrangemang och tusentals besökare. Här har också varit politiska möten och bland talarna kan nämnas Bertil Ohlin och Torbjörn Fälldin. Nyvång ägs numera av Sjöbo kommun. Den nuvarande arrendatorn Anders Hallberg har moderniserat och byggt ut Nyvång till en av de förnämsta dansrestaurangerna på den skånska landsbygden.

Intill Nyvång finns Vollsjö bilverkstad med bensinstation. Bilverkstaden flyttade 1958 in i den gamla biograflokalen. Biografen byggdes 1929 av Oscar Leander och var igång till mitten av 1950-talet.

Vägen mellan Vollsjö och Frenninge omlades och förbättrades 1922—23 på en sträcka av 1.920 m för en kostnad av 41.800 kronor. 1938 påbörjades på denna vägsträcka ett större arbete, som avslutades 1940—41, då gatsten sattes på hela vägen upp förbi kyrkan och mot Vallarum till Frenninge mejeri.

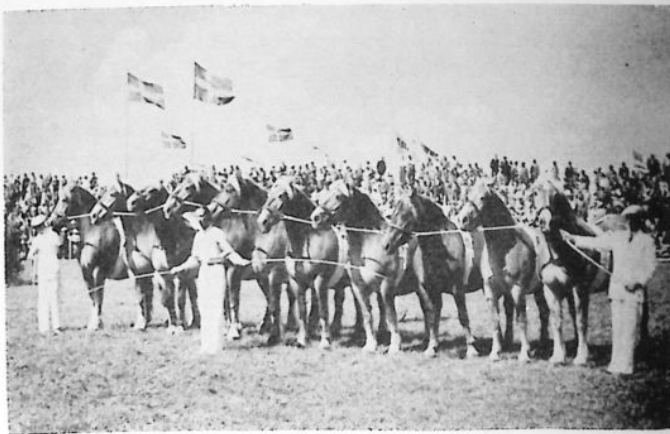
VÄSTERVÅNG

All Frenninge bys mark väster om byn var inägor före skiftet och till största delen äng. Detta område kallades Västervång.

Utmed allmänna vägen mot Alestad ligger nu ett tiotal gårdar och några hus. Strax efter byn till höger på en backe ser man Tolvan. Gården ägdes från 1910 av Nils Nilsson. Han var under sin tid landstingsman och kommunalman.

Längre västerut finner man gårdar som Ekeshund, Steneberg, Thuleslund och Göingefarm.

Steneberg, som varit i släkten sedan 1602, är känt för sin hästavel. När Hanna Mårtensdotter, som var född 1851 på Molleröd 1, ingick äktenskap med Nils Nilsson kom hon körande till Steneberg med ett sto av den välkända färsingahästen. Detta sto kom att bli grunden till Stenebergs hästavel. Med planmässigt genomförd fortgående korsning med ardennerhästen, vilket vidareutvecklades av Alfred Nilsson och hans söner, kom steneberghästarnas storhetstid på 1940-talet. Man deltog med framgång på Solvallautställningen och de fina hingstarna från Steneberg spreds över landet. Alfred Nilsson, född 1887, var riksdagsman i Andra kammaren 1933—1945 och i Första kammaren 1949—1953. Han var också landstingsman och han ägnade även sina krafter åt sin hembygd. Sålunda medverkade han i Frenninge kommun till uppförande av nya skolor i

Fölston från Steneberg vid Lantbruksmötet i Lund 1945.

Frenningeby och Vallarum, tog initiativ till riksinsamling för en staty av "Skumpen". Som ledamot i vägstyrelsen medverkade Alfred Nilsson till att vägen mellan Frenninge och Vollsjö blev breddad och belagd med gatsten, samt Stenebergsvägens tillkomst. Alfred Nilsson erhöll utmärkelsen Riddare av Wasaorden samt Riddare av Nordstjärneorden.

Villabebyggelsen längs Stenebergsvägen är Vollsjö stationssamhälles expansion in i Frenninge. Sålunda ligger även Vollsjö idrottsplats, Ävallen, i Frenninge. Vid Stenebergsvägen finns också Johnny Wernfalks plåtslageri och Vollsjö Installation HB.

Thuleslund, den största självvägande gården i Frenninge, har varit i samma släkt sedan 1835. Sven Olsson, som var född 1876, övertog gården 1918 efter sin fader landstingsmannen Ola Mårtensson. Redan i unga år fick Sven Olsson hjälpa sin far med att skriva protokoll. Därför var han väl förberedd för alla förtroendeuppdrag han fick i kommun och kyrka och som nämndeman. Vidare var han ordförande i Frenninge mejeriförening i 26 år. Han arbetade också inom Hushållningssällskapet, som ordförande i sockengillet i 30 år. Genom byalaget medverkade han till många förbättringar av enskilda vägar, samt restaureringen av "brydestuan".

Sven Olsson, som fick verka i nära 99 år, var också en mycket uppskattad historieberättare och vid 85 års ålder debuterade han som författare med skriften "Frenninge by som industriort 1880—1900 och minnen från den tiden".

Åker man enskilda vägen till Västervång tar man till höger efter bron mot badet, sedan över backen västerut. Man passerar då ett tiotal gårdar. På en liten rödmålad gård söder om vägen bodde Sven Mårtensson som vid sidan om skötseln av det egna lantbruket, gick omkring i gårdarna

Taktäckare Anders Nilssons gård i Västervång nr 20. Omkring 1925. Körde med kor till 1935. Gården är numera borta.

och slaktade. Hans son Martin var född 1895 och drev senare gården tillsammans med sin syster Maria fram till 1960-talet.

Martin och Maria var de mest tacksamma och försynta medmänniskor man kunde träffa. Martin hjälpte grannarna så mycket han kunde med jordbruksarbete, speciellt duktig var han till att spränga och skärva sten. Alla ville ha Martin till hjälp och han hade svårt att fördela tiden. När han skulle ha betalt tyckte han alltid att det var alldeles för mycket. Sådana människor fanns förr men blir allt mer sällsynta.

Längst i väster där Frenninge gränsar till Alestad ligger Klockarefålad. Där har på en uppodlad lycka funnits ett hus, som träskomakare Jöns Andersson bodde i med sin familj. Han tillverkade träskor, räfsor och lieskaft, som han sålde på Vollsjö marknad. Hans son Anders Jönsson föddes här 1875.

År 1900 köpte Anders Jönsson ett stycke äng från nr 13, varefter han började odla upp marken. Han har berättat, att han grävde breda diken, som han fyllde med sten vid stenröjningen. På så sätt fick han åkern både dikad och befriad från sten. Han har också med egna armar uppfört alla byggnaderna, som de står i dag. Anders Jönsson hade många förtroendeuppdrag i kommun och kyrka. Bland annat var han fattigvårdsordförande under de svåra åren i början av 30-talet.

Anders Jönsson var också en mycket energisk revisor i Frenninge Mejeriförening.

Det hände sig när Ola Flygare på Vollsjögården satt i mejeristyrelsen, han arrenderade också Frenningegården några år. Sven Olsson som var ordförande skulle skriva protokoll vid styrelsesammanträden, Ola Flygare tyckte det var onödigt, han sa till Sven Olsson:

— Va sider du där o rattar for, ett or ej ett or.

Så blev det inte så mycket skrivit, men när året gått gjorde Anders Jönsson en anmärkning i revisionsberättelsen, han skrev:

Styrelsens protokoll är mycket knapphändig. — — —

Sven Olsson fick därefter vässa pennan igen.

NORRUT

Rakt norrut från Frenningeby ligger Killanders smedja, just där vägen delar sig mot Härderup respektive Härderupshult. Smedjan låg ursprungligen i närheten av kyrkan, men enligt muntlig tradition flyttades den på 1790-talet till sin nuvarande plats. Smedjan har gått i arv i många generationer. Den äldst kände smeden hette Jöns Göransson. Därefter Anders Jönsson, Per Andersson och Jöns Persson. Jöns tog sig gesällnamnet Killan-

Olof Bengtsson plöjer på Frenningeberg omkring 1925.

der. Sedan gick smedjan i arv till nästa släktled, som var August Jönsson Killander. Han var politiskt aktiv och anordnade till exempel ett politiskt möte i Härderupshult med Per Edvin Sköld som talare. Ernst Wigfors är en annan känd politiker, som varit gäst hos Killander. Augusts son Arne Killander blev den sista generationen av smeder.

Backen rakt norrut från smedjan brukar kallas Killanders backe eller Brydestuebacken. "Brydestuan" fanns till höger nästan uppe på backkrönet. I bäcken en bit väster om vägen fanns i höjd med Frenningeberg så kallade "svattamöllor". Kvarnstenar från dessa skvaltkvarnar finns bevarade på Solhälls gård.

Ett stycke längre framåt vägen har på vänster sida legat ett hus där orgeltrampare Ola Nilsson bodde vid sekelskiftet. Hos honom bodde Blinde Johan. Han kunde vägleda sig själv genom att räkna stegen ner till byn och så hade han sin långa käpp till hjälp. Han öppnade också väggrinden för ungdomen, då de om sommarkvällarna besökte nöjesplatsen i

Olof Andersson hugger med slättermaskin på Frenningeberg.

Hårderupshult. Nästa större uppförsbacke kallas Bromsabacken efter Mårten Olsson Broms, som bodde i stugan till vänster.

Här går också vägen in till det natursköna Klöverskulle. Stugan här inne i skogen byggde kyrkovaktmästare Per Nilsson Walt år 1886. 1944 blev den scoutstuga och användes också för kyrklig ungdomsverksamhet främst på kyrkoherde Dahlbergs tid. Numera är det privat fritidshus. Ursprungligen fanns här ytterligare ett torp alldeles i närheten av det nuvarande. Namnet Klöverskulle är egentligen felaktigt. Det ska heta Glöverskulle, vilket framgår av laga skifteshandlingarna från Frenningeby.

Strax efter avtagsvägen till Ryssgård ligger till höger ett litet torp, som brukar kallas "Skomagaretorped" Därefter är Frenninges nordliga gräns nådd. Länge fanns endast en kyrkstig mellan Hårderupshult och Bromsabacken, men 1914 byggdes den nuvarande vägen och Vägverket tog över skötseln först kring 1950.

På vägen mot Hårderup ligger Frenningeberg. Nordväst om gården har funnits en stor sten, som kallades Bockastenen eller Pysslingastenen. Enligt sägnen vände sig stenen varje natt klockan tolv. Den som gick för

nära Bockastenen kunde bli trollbunden och gå vilse. Stenen såldes i slutet av 1800-talet till en stenhuggare. En annan stor sten alldeles intill har fått överta namnet, men knappast egenskaperna.

MOT VALLARUM

Vägen mot Vallarum rätades på 1930-talet. Efter mejeriet ligger på höger hand gården Frenningelund. Den har ägts bland annat av Jöns Andersson, f. 1808, d. 1881. Han var riksdagsman på 1870-talet.

Längre fram fanns i skogspartiet till höger Frenningelunds dansbana under några år kring 1920.

Mittemot där den gamla dansbanan legat finns nu en ganska stor byggnad, som utnyttjades för olika ändamål under årens lopp. Den uppfördes i början av seklet.

Folkskollärare Onsdorff i Vallarum, som var en förkämpe för föreningsverksamhet, bildade en godtemplarförening. Den nämnda byggnaden blev föreningslokal. Den inrymde en stor samlingssal, men också bostad. Godtemplarföreningen levde visst inte upp till rörelsens ideal, så föreningen upphörde inom en tid

Efter första världskrigets slut anställdes inom Frenninge församling en diakonissa.

Det är nog många som minns syster Ingrid. I godtemplarlokalen fick hon utöva sin välsignade gärning. I början av 1920-talet grasserade difteri och scharlakansfeber. Då fick lokalen tjänstgöra som dispensär. De som drabbades av sjukdomen blev isolerade där och vårdades av syster Ingrid. 1928 tillbyggdes och omändrades byggnaden helt, för att istället användas som hem för äldre. Syster Ingrid blev föreståndare och förestod hemmet ända fram till sin pensionering 1946.

Några år efter samgåendet med Vollsjö kommun byggdes Solkullen i Vollsjö, varvid Frenningehemmet övergick till att bli privat sjukhem. Som sådant fungerade det till mitten av 1970-talet. Numera är det privat bostad.

FRENNINGESKOG

Österut från Frenningeby går en avtagsväg åt vänster strax efter gamla prästgården. Den leder upp till Rolsbjer, där byn äger ett stycke mark, en gammal grustäkt.

Strax efter vägen till Rolsbjer finns en fastighet på vänster hand. Där

bor målarmästare Erik Ch. Andersson. Tidigare har Eriks morfar, som var skomakare, bott där.

Här i Frenningebys utkant var vägen tidigare betydligt krokigare, men är nu rätad.

Längre österut från byn vidtar Frenningeskog eller Frenninge Östra, som det numera ofta kallas. Från att före laga skifte ha varit en i stort sett obebodd utmark, så skedde efter skiftet en snabb utveckling till en betydande jordbruksbygd. Områdets östligaste delar ligger på flera kilometers avstånd från Frenningeby. Det stora avståndet bidrog till att hantverk och handel också utvecklades, så att Frenningeskog blev något av en by i byn.

Vägen från Frenningeby är till en början rak och här ligger stora och små gårdar, bland andra ett par så kallade egnahem från början av 1930-talet. Precis innan vägen börjar bli krokig passerar den så kallade Vassers backe. Nedanför backen finns till vänster en liten renoverad stuga där snickaren Olof Henriksson bodde i början av sklet. Strax efter ligger även på vänster sida det så kallade Brösläppstället. Det är väl närmast ett "vedernamn", öknamn, som syftade på att bröd brukade saknas i det hemmet.

Därefter ligger den restaurerade "brydestuan". Den är från mitten av 1800-talet. Efter en längre tids förfall, beslöt Frenninge byalag att restaurera den. Året var 1964 och "brydestuan" är sedan dess ett av Frenninge sockens främsta kulturminnesmärken.

Alldeles invid vägens högra sida en bit efter "brydestuan" ligger det så kallade Gullsmehused. Mittemot finns "Jenny på backens" lilla hus och fäladen norr därom kallas Jennys fälad. Dit gick ofta lärare Bondesson med sin skolklass för lekar och tävlingar.

En bit längre fram finns en avtagsväg mot Stavskog och Vallarum, den så kallade Dragarörsvägen. Mittemot Dragarörsvägen, söder om landsvägen bodde skomakare Sjöring, som var verksam fram på 1930-talet.

Här ändrar landskapet karaktär. Det småbackiga landskapet med åkrar, ängar, fälader och skogsdungar i harmonisk blandning är passerat och istället öppnar sig slätlandskapet där åkermarken helt dominerar. Här i brytningen mellan de olika landskapstyperna ligger Frenninge östra skola. En av lärarna i denna skola, Gustav Otto Karlsson, tog 1907 initiativ till Frenninge hembygdsförening. Den var mycket livaktig under flera år. Möten, föredrag och biblioteksverksamhet tillhörde aktiviteterna. Hembygdsfester hölls i Axel Jöns grane i Stavskog, där dansen gick på jordbana. Föreningen upphörde 1925.

Efter skolan gör vägen snart en tvär vänstersväng. Till höger om vägen,

Olof Olsson Frenningeskog ringvältar potatisbulkar 1947.

precis innan svängen finns ännu resterna av en stenfot till en väderkvarn. Den uppfördes 1885 av Nils Andersson och den siste mjölnaren hette Artur Lökvist. Kvarnen monterades ner i mitten av 1940-talet. Strax efter svängen ligger en fastighet, som kring sekelskiftet inrymde en mindre butik och bostad för mjölnaren.

Denna del av Frenninge östra kallades förr Hästhagemarken. Namnet härrör sig från tiden före skiftet då färsingahästarna betade här och då ännu ingen bebyggelse fanns.

Många av gårdarna i Frenninge Östra har sina egna namn. En del av namnen har gamla anor, medan andra är av sent datum. Exempel på gårdsnamn är Karlshälla, Hösthaga, Nybodal, Enekulla och Granetorp.

Öster om Hösthaga finns Dobbaskogen, uppkallad efter en man, som kallades Dobben och som innehade Hösthaga vid 1900-talets början. Mitt i Dobbaskogen låg runt 1910-talet en dansbana. Där spelade bland andra

Olof och Lorents Brolin. Ett par hundra meter nordost om Karlshälla bodde Måns Klog och senare hans son Anders Klog. Huset är numera borta.

Just där vägen mot Klasaröd tar av finns en fastighet, som var en liten affär i början av 1900-talet och den hade flera olika innehavare.

Ett femtiotal meter mot Klasaröd har stått en stor mölla. Den var byggd helt i ekvirke på en hög stenfot med körväg rakt igenom. Den ödelades vid en eldsvåda på 1870-talet, men rester av stenfoten stod kvar ömse sidor om vägen långt in på 1900-talet. Man brukade skrämma barnen med att det spökade där. Omtänksamma föräldrar ville nämligen inte att barnen skulle leka där på grund av risken för ras. Det påstås att möllan på sin tid var Skånes största.

Ner mot gränsen till Tolånga socken bodde byggmästare Loven. Där bor också Malte Olofsson, som bland annat fört vidare träsnidaren Moliins nötknäppartradition.

Stenasken heter punkten där de tre socknarna Frenninge, Vollsjö och Tolånga möts. Här nere i sydvästra hörnet har vi också Stubbasta kärr med Stubbasta killa på fastigheten Frenninge 27 och här har Färabäcken sitt upplopp. Den följer gränsen mot Vollsjö en bit, för att så småningom mynna ut i Vollsjöån.

På nämnda fastighet nr 27, där marken höjer sig från källflödet, spåras flintskärvor i jorden och där har också hittats flintyxor. Kanhända rester av en stenålderskultur.

Nu åter till Frenningeskogsvägen. I ett hus till vänster strax innan före detta affären bodde i början av seklet sjuksköterskan Augusta Hoff. Hennes uppoffrande arbete i bygden är speciellt omvittnat vid tiden för spanska sjukans härjningar. Under en följd av år skötte hon jämte moder och syster mottagning samt förpackning av ägg för äggföreningen Zeus.

Mitt emot Vallarumsvägen började i slutet av 1920-talet en affärsrörelse, som 1929 övertogs av Bonde Persson och blev filial till hans affär i Klasaröd. Ny affärsfastighet uppfördes 1946. Föreståndare i butiken var under alla år John Svensson. Rörelsen avvecklades 1970.

Bakom den första lilla butiken har funnits en mölla, som var ditflyttad från Hörr 1911 eller 1912. Den nedmonterades 1947.

Genomfartsvägen till Vallarums gård byggdes 1917. Dessförinnan användes en väg som gick strax före Heinge gräns, förbi Bomhuset och till Molleröd. Bomhuset, som ännu finns kvar, har fått sitt namn av den avgiftsbelagda vägkommen, som fanns just där.

Möllan som flyttades från Hörr till Frenningeskog. Möllaren bodde i möllan.

Innan Bomhuset finns längs Frenningeskogsvägen en liten U-formad gård norr om vägen. Där bedrev P. O. Malmros både affär och smedja. Vid en annan avtagsväg åt söder bodde på sin tid taktäckaren Nils Olsson.

Där Frenninge Östra tar slut finns en punkt där socknarna Andrarum, Lövestad och Frenninge möts. Denna punkt kallas sen gammalt för Stenbögen. Sydväst om Stenbögen finns ytterligare en punkt där tre socknar möts, nämligen Frenninge, Tolånga och Lövestad. Denna punkt kallas Järnhatten.

I Frenningeskog föddes 1882 poeten Anders Zaffner. Föräldrarna hade ett lantbruk, Frenninge 22:16, vid vägen söderut från skolan. Efter lantmannaskola flyttade Anders till Hovmansbygd i Småland och blev köpman där. Han utgav endast en diktsamling, "Eko från fjärran" 1934. Där bringar han hembygden sin hyllning. En av dikterna heter "Föräldrahemmet".

Den jord jag som barn har trampat
är mig kärare än någon ann,
den stig som fäderna vandrat
jag aldrig förglömma kan.

Här är gården de en gång hade,
nu en annan är herre där,
sin kraft de på åkrarna lade,
som odlarens vittne bär.

Jag ser i mitt dunkla minne
en moder med bibel i hand,
då vi alla sutto där inne
och tänkte på löftets land.

Jag känner en tår i mitt öga
och tackar Guds försyn,
som ständigt ifrån det höga
sett ned till folket, till byn.

Här är trädgårdens örtasångar
och gårdens knotiga ek.
Jag ser unga pigor och drängar
framför mig i yster lek.

Och åkern som far han röjde,
och dikena alla han skar,
må kommande släkten bli nöjde
av allt som han lämnat kvar.

Jag vandrar de gamla spåren,
där mor och far de ha gått
till kyrkan långt in i åren
och sin välsignelse fått.

Från himlen solen bestrålar
det vita templet i byn,
när tonkonstnären han målar
och orgeln stiger mot skyn.

Och där är kullen den kära,
som döljer dem, far och mor.
De båda som varit oss nära
och givit oss lön, så stor.

Jag ödmjukt böjer min panna
och tackar för gåvan stor,
för det höga, ädla och sanna
jag fått utav far och mor.